

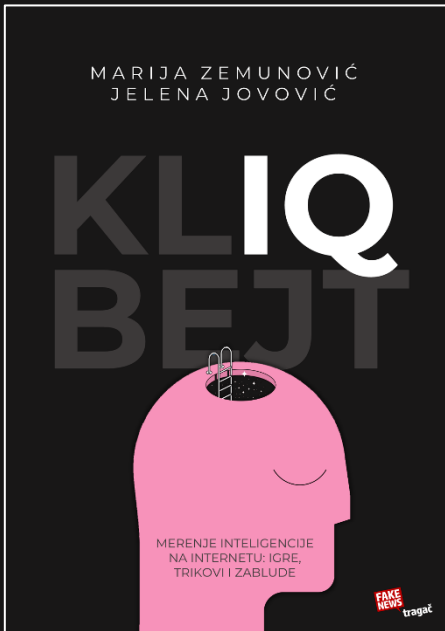
MARIJA ZEMUNOVIĆ
JELENA JOVOVIĆ

KLIQ BEJT

MERENJE INTELIGENCIJE
NA INTERNETU: IGRE,
TRIKOVI I ZABLUDE

**FAKE
NEWS**
tragač

KLIQBEJT - Merenje inteligencije na internetu: igre, trikovi i zablude

Novosadska novinarska škola
FakeNews Tragač
Kosovska 1,
2100 Novi Sad
Telefon: 021/ 424246
Mail: office@novinarska-skola.org.rs

Za izdavača
Milan Nedeljković

Autorke
Marija Zemunović
Jelena Jovović

Dizajn / ilustracije
Freepik

Novi Sad,
Novembar 2022.

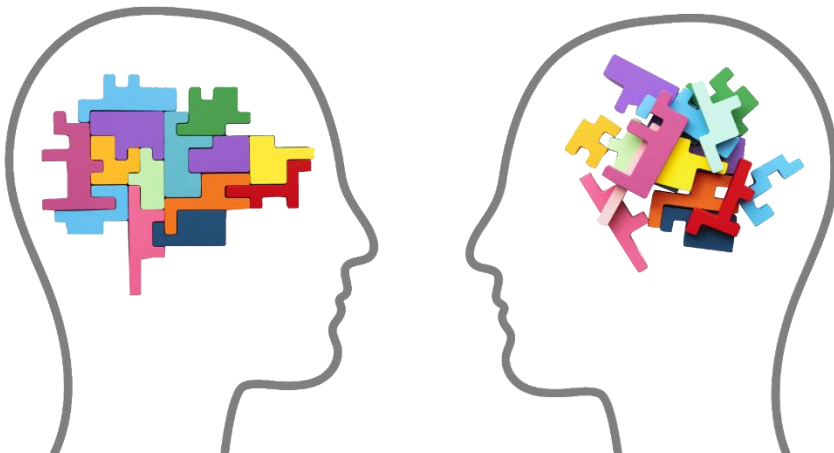
MARIJA ZEMUNOVIĆ
JELENA JOVOVIĆ

KLIQ BEJT

MERENJE INTELIGENCIJE
NA INTERNETU: IGRE,
TRIKOVI I ZABLUDE

UVOD

U savremenoj kulturi postoji idealizacija i romantizacija koncepta inteligencije. Mnogo je filmova, serija i priča o genijalcima (*Beautiful Mind, Good Will Hunting, Big Bang Theory...*) koji imaju neotkriven ili neshvaćen poseban talenat, a mediji se neretko utrkuju da nas ubede da smo možda i sami u maloj grupi odabranih. „Samo 1% ljudi može da reši ovaj zadatak“ ili „Rešite test i proverite da li ste među 5% najinteligentnijih“ – tako glase tipični pozivi da kliknemo i demonstriramo svoje moći. Osim što nam nude brze

testove inteligencije, mediji u ovom tematskom polju pišu i o istorijskim ličnostima i njihovim količnicima inteligencije, upoređuju slavne osobe i njihov IQ, izveštavaju o deci genijalcima, neotkrivenim talentima, pa čak i o inteligenciji čitavih nacija... Sve se to čini uz veliku dozu senzacionalizma i paušalnosti, a često i pseudonauke. Kako se uopšte meri koeficijent inteligencije? Koliko su testovi s interneta precizni i pouzdani? Na šta IQ tačno ukazuje? Kako je nastala potreba za merenjem IQ? Kakvi se sve opasni koncepti kriju iza traljavg merenja? Ovo su pitanja na koje ćemo pokušati da damo odgovor u publikaciji koja je pred vama. U tom svetlu, ona može predstavljati koristan vodič novinarima koji izveštavaju o temi inteligencije. ●

ISTORIJA TESTIRANJA

Količnik inteligencije kao brojčana vrednost „od-do“ prihvaćen je kao opštepoznati parametar, o čemu – između ostalog – svedoči i činjenica da je postao tema pošalica. Kada postoji namera da se nečija inteligencija predstavi kao niska, poredi se sa sobnom temperaturom ili brojem cipela. Sa druge strane, u slengu mladih, u situacijama kada treba ukazati da je neko postupio vešto, pametno i promišljeno, često se koriste kratke hiperbolične fraze poput „IQ 300!“.

Iako se istorija teorije, istraživanja i merenja inteligencije može pratiti hiljadama godina unatrag, ovaj popularni psihološki koncept i danas izmiče preciznom i jedinstvenom definisanju. Sam termin *inteligencija* potiče od latinske reči *intelegere*, što znači shvatiti, razumeti, a inteligencija se [definiše](#) kao „sposobnost organizma da reši nove probleme“, „kapacitet da osoba uči ili profitira na osnovu iskustva“, „kapacitet za znanje“, „generalni faktor koji prolazi kroz različitu vrstu performanasa“, „mogućnost da se prilagodimo novim situacijama u životu“, „iznošenje apstraktnog rezovovanja“...

O prirodi i aspektima inteligencije pisali su Homer, Platon, Aristotel, Aurelije Avgustin, Toma Akvinski, Montenj, Hobs, Paskal, Lok, Smit, Kant i Mil. Najranija merenja sposobnosti za javnu službu koja se mogu uporediti sa današnjim, registruju se još u trećem veku p.n.e. tokom vladavine dinastije Han u Kini. Međutim, začetnikom savremenog, sistematskog proučavanja inteligencije smatra se Frensis Galton. Ovaj kontroverzni engleski naučnik verovao je da je inteligencija urođena, da postoje individualne razlike među ljudima, a da dva osnovna kvaliteta na osnovu kojih se diferenciraju više od manje inteligentnih ljudi čine energija (koju Galton izjednačava sa radnom sposobnošću) i psihofizička osetljivost. U skladu sa svojim pretpostavkama razvio je niz „testova“ koji su se oslanjali na sposobnost diskriminacije draži, a zainteresovanim posetiocima muzeja u kojem je smestio svoju „antropometrijsku laboratoriju“ naplaćivao je testiranje (doduše skromno). Iako se njegove teorijske postavke i način na koji ih je testirao danas u najmanju ruku mogu smatrati čudnim, Galton je bio prvi koji je prepoznao potrebu da formuliše teoriju i testira je empirijskim podacima.

Od Galtona do danas možemo razlikovati dva pravca kojima su se razvijala istraživanja inteligencije – strukturalistički i funkcionalistički. Pod uticajem strukturalizma, akademski psiholozi su tragali za osnovnim elementima intelektualnog funkcionisanja, odnosno suštinom i strukturom inteligencije. Sa druge strane, funkcionalisti posmatraju inteligenciju kao efekat, a ne zaseban entitet koji pokreće ponašanje; kao globalnu funkciju individue, a ne njen atribut koji se može posmatrati izolovano; kao sposobnost integracije različitih sposobnosti; kao način ispoljavanja sveukupnog ponašanja u funkciji prilagođavanja okolini.

Psihološki testovi sa kojima je većina nas imala neposrednog (ili posrednog) iskustva uglavnom su nastali u okvirima funkcionalističkog pristupa. Prvi takav test razvio je [Alfred Bine](#) početkom 20. veka, zajedno sa Teodorom Simonom. Cilj je bio vrlo praktičan. Naime, tadašnje prosvetne vlasti donele su odluku da nijedno dete za koje se sumnja da nije sposobno da redovno pohađa nastavu ne bude smešteno u specijalna odeljenja, osim ako se zaista utvrdi da je dete nedovoljno mentalno razvijeno.

I Bine i Simon su odgovorili na ovaj zahtev. Razvili su test čiji se zadaci oslanjaju na znanje (ali ne ono koje se stiče školovanjem) i jednostavno rezonovanje. Težina zadataka postepeno raste tako da krajnje postignuće nekog deteta na testu zapravo odražava nivo težine zadataka koje dete uspešno rešava. Osim toga, Bine i Simon identifikovali su i prosečan uzrast na kome su deca mogla da reše svaki od zadataka, tako da je postignuće na testu korespondiralo sa „menatalnim uzrastom“ deteta. Na ovaj način dobijena je (brojčana) vrednost po kojoj su se deca mogla porediti i identifikovati ona koja u mentalnom razvoju kasne za svojim vršnjacima. Međutim, važno je napomenuti da je i sam Bine smatrao da je inteligencija suviše kompleksna da bi se izrazila jednim brojem, a da postignuće na testiranju pred polazak u školu ukazuje samo na to kakvo je njegovo postignuće u tom trenutku. Na osnovu rezultata testiranja ne može se zaključivati kako se to dete prethodno razvijalo, niti kako će se dalje razvijati.

Termin koeficijent inteligencije uveo je nemački psiholog Vilijam Štern 1912. godine i definisao ga kao količnik mentalnog i kalendarskog uzrasta (deteta), a jednačinu po kojoj se IQ izračunava kao mentalni uzrast / kalendarski uzrast * 100 izveo je psiholog Luis Terman u sklopu američke standardizacije Bine-Simonovog testa.

Osim (Termanove) Stanford-Bineove skale koja se koristila za procenu sposobnosti dece, američki psiholozi su, inspirisani ovim testom, početkom dvadesetog veka razvili veliki broj testova koji su merili sposobnosti odraslih sa različitim ciljevima. Na primer, testovi Army Alpha and Army Beta razvijeni su za potrebe testiranja regruta pre slanja na evropsko ratište tokom Prvog svetskog rata, a skorovi su izražavani kao opis posla ili pozicije za koje se predviđalo da bi neko mogao da obavlja u vojsci. Po završetku rata, skorovi su izražavani po grupama definisanim na osnovu rase i etničke pripadnosti i korišteni sa ciljem kontrole imigracije i „zaštite kvaliteta intelektualnog genetskog fonda“ u Sjedinjenim Američkim Državama (The Cambridge Handbook of Intelligence, 2020), ali o ovome će biti više reči kasnije.

U periodu između dva rata, [David Veksler](#) razvija svoj test namenjen merenju inteligencije odraslih osoba koji se sastoji od niza verbalnih i neverbalnih zadataka. Test počiva na njegovom shvatanju da inteligenciju ne treba posmatrati samo kao sposobnost racionalnog mišljenja, nego i kao sposobnost da se u svom okruženju deluje svrsishodno i efikasno, a da mera inteligencije izlazi iz domena intelektualnog kapaciteta u domen aktivnosti u svetu.

Veksler je smatrao i da se se norme u čijoj se osnovi nalazi mentalni uzrast ne mogu primenjivati kod odraslih i predlaže devijacioni IQ koji odražava koliko nečiji skor odstupa od prosečnog postignuća uzrasne grupe kojoj data osoba pripada (pri čemu podrazumeva da se predmet merenja normalno distribuira u populaciji). U Vekslerovom sistemu prosečno postignuće uzrasne grupe je uvek 100, a standardna devijacija 15.

Ovaj koncept održao se do danas. Uobičajeno je tumačenje da se prosečni IQ skorovi nalaze u rasponu od 90 do 109, mada treba imati na umu da postoje IQ-skorovi koji koriste drugačije standardne devija-

cije, npr. 16 ili 12, i ova neujednačenost može drastično uticati na interpretaciju skorova ([Dimić, 2019](#)).

Količnik inteligencije (IQ - intelligence quotient) je dakle, [standardna mera](#) nivoa inteligencije pojedinca zasnovana na psihološkim testovima. Može se smatrati realitivno pouzdanom merom koja ima zavidnu prediktivnu validnost, iako pati od brojnih manjkavosti. Da pomenemo samo neke. Danas je potpuno jasno da različiti testovi mogu meriti sasvim različite stvari, a nijedan test ne može obuhvatiti čitav dijapazon kvaliteta, već samo jedan (ne nužno reprezentativan) uzorak sposobnosti neke osobe. Statistički noncept IQ-a pokazuje njegovu artificalnost i društvenu uslovljenost. Testovi su podešeni tako da njihovi rezultati formiraju normalnu distibuciju iako ne postoje dokazi da se intelektualne sposobnosti zaista distribuiraju u obliku normalne krive (Biro, M. 1999. Osnovi kliničke psihologije).

No najznačajnije primedbe dolaze iz okvira antropološke paradigme u razumevanju inteligencije. Istraživanja iz ove oblasti ukazuju da se inteligencija shvata i ispoljava na različite načine u različitim kulturama, a da čak ni testovi koji su razvijani sa ambicijom da budu oslobođeni od kulturnih uticaja to zapravo nisu. Jedan od najpoznatijih primera ovakvih testova su Ravenove progresivne matrice koje čine vizuelni geometrijski zadaci u kojima nedostaje jedan elemenat, a od ispitanika zahteva se da ga identifikuje i tako kompletira zadati obrazac/niz. U [članku](#) objavljenom na portalu Američke psihološke asocijacije „Inteligencija u različitim kulturama“ dr Patriša Grinfeld sa Kalifornijskog univerziteta u Los Anđelesu, govoreći upravo o matricama, podvlači da su testovi neverbalne inteligencije zasnovani na kulturnim konstruktima koji su sveprisutni u nekim kulturama, ali gotovo nepostojeći u drugim. U društvima u kojima je formalno školovanje uobičajeno, kaže ona, učenici se rano upoznaju sa organizo-

vanjem stavki u redove i kolone, što im daje prednost u odnosu na one koji se testiraju u kulturama u kojima je formalno školovanje retko. Isto tako prednost u rešavanju vizuelnih zadataka imaju pripadnici kultura u kojima su široko rasprostranjene medijske tehnologije, poput televizije ili filma i video igrice, dok pripadnici kultura u kojima su prisutniji mediji zasnovani na jeziku imaju prednost na verbalnim testovima. Dosadašnja praksa pokazuje da se prilagođavanje ovakvih testova određenim kulturama svodilo uglavnom na kozmetičke promene, bez uvažavanja standarda date kulture.

Kako su se razvijali pokušaji merenja inteligencije, kao što se vidi iz ovog kratkog pregleda, često se nailazilo na ograničenja i probleme u računanju ovog eluzivnog koncepta. Danas, više od jednog veka nakon prvih testiranja, nauka je pretežno svesna ograničenja i potrebe za kontinuiranim razvojem shvatanja inteligencije. A da li je to slučaj i sa (nama) laicima? ●

Onlajn IQ testovi

IQ *Test - Totalno besplatno, momentalni rezultati; IQ test besplatno. Najpopularniji online IQ test; Međunarodni IQ test - Koji je Vaš IQ rezultat?* – reklame su za sajtove koji pozivaju da baš pomoću njih izmerimo svoju inteligenciju.

Primera ovakvih sajtova na našem jeziku ima mnogo ([1](#), [2](#), [3](#), [4](#), [5](#), [6](#), [7](#), [8](#), [9](#), [10](#)...). Na nekima od njih nalaze se i zadaci koji podsećaju na one kakve srećemo u već pomenutim testovima inteligencije, ali se od njih ipak značajno razlikuju.

Prof. dr neurologije Din Barnet je 2013. godine napravio mali eksperiment kojim je [proveravao](#) dostupne onlajn IQ testove. Naime, on je uradio nekoliko različitih IQ testova (koji su se zasnivali pitanjima sa višestrukim izborom odgovora) i na svakom od njih postigao natprosečne rezultate. Njegov procenjeni IQ na ovim testovima bio je 123, 133, 140 i 138. Imajući u vidu njegova značajna akademska postignuća,

on je, kako sam kaže, i očekivao natprosečno postignuće. Međutim, profesor je prilikom rešavanja zadataka odgovore birao – nasumično. I dok je teorijski moguće da je slučajno birao uvek tačne odgovore, verovatnoća za to je ipak izuzetno mala. Na jednom od testova, na primer, tačno je odgovorio na samo 4 od 15 zadataka, ali je uprkos tome procenjeni IQ iznosio 138. Zbog čega? Ukalkulisan je i bonus, jer je test završio brzo. Njegov zaključak je bio: „Ova površna istraga sugeriše da mnogi onlajn testovi inteligencije nisu ono što tvrde da jesu, već su samo trikovi za pribavljanje veb saobraćaja i informacija o navikama ljudi. One koje sam koristio bili su prepuni reklama i ne mogu da zamislim da bi nešto što je namenjeno prodaji proizvoda rizikovalo da kupce nazove glupima (bar ne dok ne dobiju svoj novac)“.

Dakle, rešavanje onlajn testova možemo posmatrati kao vežbanje logičkih veština, ili tek kao vid zabave, što neki „domaćini“, poput jagodinske [Akademije Oksford](#) ili Jutjub [kanala](#) Test inteligencije i zabavni testovi, jasno naznače. U svakom slučaju, dobijeni skor treba uzeti s rezervom.

I mi smo za potrebe ovog teksta istraživali onlajn sajtove za merenje IQ na srpskom jeziku, što nas je dovelo do nekih zanimljivih saznanja. Kada se, na primer, otvori sajt [IQ test certification](#) na njemu stoji objašnjenje: „Prosečan IQ je 100. Podržite svoju naciju u takmičenju. Samo izuzetni pojedinci imaju IQ iznad 130. IQ iznad 150 imaju samo geniji. A šta je sa Vama? Gde Vi spadate? Da li ste više nadareni od većine ljudi? Isprobajte naš online IQ test i saznaćete Vaš IQ u roku od 30 minuta. Dobijate i besplatan sertifikat!“ Međutim, kada je sertifikat u pitanju, sitnim slovima se napominje: „Da biste dobili sertifikat sa rezultatima neophodna je naknada usluga u iznosu od 696 rsd. Naknada se plaća putem SMS Premium usluga. Ovo nije pretplata na uslugu“.

Ovo nije jedini sajt koji naplaćuje proceniteljske usluge ovog tipa. Na [jednom od sajtova](#) tek nakon poslednjeg zadatka stoji: „Ispravno ste rešili IQ test. Da saznate Vaš IQ molimo postupite prema navedenim uputama. Pošaljite SMS sa tekстом 200 TEST na broj 1310 (cena 240,00 RSD + 1 standard sms)”.

Osim novcem, uslugu testiranja možete platiti i ličnim podacima, pa tako na jednom od sajtova stoji: „Već smo registrirali vaše odgovore i vrijeme koje ste potrošili. Još uvijek morate ispuniti kratki obrazac. Vaši podaci su potpuno sigurni i koristeći naš algoritam isključivo za provođenje najčvršćih rezultata rezultata i generiranje sveobuhvatne statistike.”

Kada su pak u pitanju sami zadaci, u ovim testovima inteligencije najčešće su kreirani po ugledu na zadatke kakve smo opisali u Ravenovom testu progresivnih matrica ili, po sličnim principima konstruisanom, Katelovom testu, kakve u svojim testiranjima koristi i gotovo opštepoznato „društvo najpamatnijih ljudi na svetu“ – Mensa.

Mensa Srbija na svom zvaničnom [sajtu](#) poziva na oprez u vezi sa takvim onlajn testovima: „Mensa Srbije ne podržava ni jedan on-line internet test inteligencije. Ti testovi ne predstavljaju pouzdan psihometrijski instrument i Mensa Srbije ni na koji način nije učestvovala u izradi kao ni u standardizaciji istih, pa se može smatrati da ni na koji način ne odgovaramo za kvalitet rezultata koji se dobijaju tim putem.”

O tome zašto onlajn testovi nisu sasvim pouzdani, razgovarali smo sa Jasnom Bulajić Stepanović, psihološkinjom Mense Srbije i Mense Crne Gore.

Za razliku od onlajn testova, testovi u Mensi su standardizovani, precizni i priznati su kao legitimni u celom svetu, navodi Bulajić Stepanović: „Mensa Srbije zadaje testove odobrene od strane Mense International, rezultat se dodatno ponderiše s obzirom na uzrast (cilj je

nivelacija brzine i iskustva), vodi se računa čak i o neutralizaciji tzv. Flinovog efekta (pojave porasta IQ-a sa napretkom civilizacije). Ovi testovi procenjuju inteligenciju u gornjem delu skale sa visokom preciznošću, što se za većinu drugih testova ne može reći. Rezultat prikazuje položaj kandidata na dve skale (Vekslerovoj i Katelovoj), kao i procenat populacije koja taj rezultat ostvaruje”.

U čemu je razlika između Mensinig i onlajn testova inteligencije? „Onlajn testovi nemaju skoro ništa od navedenog, zato ih ne priznaje ni Mensa niti bilo ko. Jedina sličnost je u tome što su neverbalni, pa mogu poslužiti kao vežbe zagrevanja za prave testove, ali ne u smislu vaspitljivosti sposobnosti, već rasplašivanja kandidata. Ako su onlajn testovi preteški, mogu obeshrabriti potencijalne kandidate, jer nisu dobro poređani prema težini. Rešavanje testova kod kuće nije kao rešavanje u amfiteatru, kao što se i preslišavanje kod kuće razlikuje od odgovaranja na ispitu“, navodi Jasna Bulajić Stepanović.

Kada je reč o pomenutom 'zagrevanju za prave testove', u tekstu [Noizz-a](#) iz 2017. godine (Polagala sam Mensin test u Beogradu i otkrila najstrože čuvanu tajnu) insinuira se da je moguće „istrenirati se“ za Mensin test popunjavanjem onlajn testova. Međutim, Jasna Bulajić Stepanović ne slaže se sa ovim navodom:

„Bitno je doći opušten na testiranje. Ako vas opušta da rešavate druge zadatke u redu, ali nemojte preterivati sa tim, da se ne biste blokirali kada vidite potpuno drugačije zadatke. Čak i ako vam neko pokaže neku 'caku' uzмите to sa rezervom jer možete imati pogrešnu direkciju. Priprema se može sastojati samo u nekoj vrsti probe ponašanja koju inače savetujem ljudima koji inače imaju tremu. Samim tim što rešavaju neke kognitivne testove oni se zagrevaju za pravo polaganje.”

Osim lažnih podataka o saradnji s Mensom, onlajn testovi neretko manipulativno dokazuju svoj kredibilitet navodima da su autori

zadataka stručnjaci i(li) psiholozi. Koliko su pouzdani anonimni „stručnjaci“ koji su kreirali test može da pokaže i primer sa već pomenutog sajta IQ test certification. Na ovom testu je vrednost IQ-a određena tako što je „rezultat testiranog pojedinca podeljen sa prosečnim rezultatima a potom pomnožen sa 100. Ukoliko je prosečan IQ rezultat 100, a rezultat pojedinca je iznad 100, to znači da je IQ testiranog pojedinca iznad proseka, a ukoliko je rezultat niži, IQ testiranog pojedinca je ispod proseka“. To, dakle, znači da vaš skor zavisi od trenutnog prosečnog postignuća svih onih koji su pre vas rešavali zadatke. Napomenimo samo još da ovaj sajt pripada [neaktivnoj](#) poslovnoj kompaniji koja je registrovana na Belizeu, a „besplatni sertifikat“ naplaćuju ne samo nama nego i Česima, Slovacima, Hrvatima....

Osim „tipičnih“ IQ testova mediji nam s vremena na vreme nude raznorazne testove, glavolomke i enigmatske zadatke koji otkrivaju poseban dar – SAMO 5% LJUDI IZ CELOG SVETA JE USPELO DA PRONAĐE RAZLIKE NA OVOJ SLICI: Ako nađete, VI STE GENIJALAC!, Ova optička iluzija za TREN OKA otkriva da li ste iznad proseka!, SAMO 2 POSTO LJUDI MOŽE DA URADI OVAJ TEST: Da li genije čuč i u vama? (VIDEO), Najkraći IQ test na svetu je neverovatno prost, a 80% ljudi napravi barem jednu grešku... Primeri ovakvih tekstova u našim medijima su mnogobrojni, a moguće ih je pronaći na sajtovima [Espresso](#), [B92](#), [Prva](#), [Telegraf](#), [Kurir](#), [Novosti](#), [24 Sedam](#), [Biz Life](#), [Noizz](#), [Srbija Danas](#), [B92](#), [Krstarica](#), [DDL](#), [Alo](#), [Blic](#), [Kurir](#), [Telegraf](#)...

Neki od [zadataka](#) koji vas ekspresno mogu učiniti genijalcima u stvari su jednostavni rebusi kao što je ovaj: Pet mašina za 5 minuta naprave 5 šrafova, koliko bi vremena trebalo da 100 mašina napravi 100 šrafova? Na drugom sajtu – na primer – dovoljno je da na [objavljenoj](#)

[ilustraciji](#) uočite pandu pa da sami sebi potvrdite da ste natprosečno inteligentni.

Za ovakve te(k)stove je karakteristično to da ih gotovo uvek prate klikbejt naslovi koji računaju na našu znatiželju i sujetu. „Bez obzira na prejake naslove tih testova, oni niti mere inteligenciju niti su teški kao što se može zaključiti na osnovu naslova. Mislim da više mere narcisizam onih koji se hvale da su ih rešili. Preporučujem bilo šta što podstiče na razmišljanje, trenira mozak, bilo koje rešavanje problemskih zadataka, jer svako snalaženje u novoj situaciji je odlika inteligencije. Nemojte, međutim, zaključivati o svojim sposobnostima na osnovu neproverenih testova, gledajte na sve to kao na zabavu. Negujte kod sebe upornost, poredite se sa sobom, a ne drugima”, komentariše ovakve testove Jasna Bulajić Stepanović. ●

Nacionalni IQ

Ssim statistički koncept IQ-a omogućava da utvrdimo mesto pojedinca u populaciji kojoj pripada. Ukoliko ste krajem septembra čitali neke od naših medija, možda ste pomislili da postoji i nešto što bi se moglo definisati kao „nacionalni IQ“. Tada se, naime, pojavila vest o tome kako Srbija ima „najniži IQ od svih zemalja“. [Nova](#), [Beograd In](#), [Direktno](#), [Mondo](#), [Luftika](#), [Hronograf](#), [Aktuelno](#) (Crna Gora), [Info radar](#) i [Novi Glas](#) (BiH) preneli su mapu Instagram stranice European Maps. Na njoj je prikazano da Srbija ima prosečan IQ od 89, a da je jedino Azerbejdžan, sa prosečnom inteligencijom od 87 na nižem mestu u Evropi. Nasuprot nama stoji Italija, s najvišim skorom (102), a prate je Švajcarska i Island (sa po 101).

U ovom slučaju mediji su pogrešno preneli podatke koji se potom, sami po sebi, zasnivaju na problematičnim istraživanjima. Da su podaci pogrešno preneti još u septembru je utvrdio novinar [Novosti](#) Filip Rodić. Na mapi Instagram stranice koja je poslužila kao izvor za tekstove domaćih medija pogrešno su preneti brojevi iz naznačenog izvora – [World Population Review](#).

Od pogrešno prenetih brojeva problematičnije je sledeće: ove mape i navodne različite vrednosti IQ po državama inspirisane su knjigom *IQ i bogatstvo nacija i IQ i globalna nejednakost* koje potpisuju Ričard Lin i Tatu Vanhanen. Njihovi nalazi dobijeni korišćenjem [upitne metodologije](#) već godinama se kritikuju kao naučni rasizam ([1](#), [2](#), [3](#), [4](#), [5](#), ...). Lin i Vanhanen su u svojoj misiji da dokažu da nacije sa većim prosečnim IQ vrednostima imaju i veći BDP koristili različite neuporedive podatke na kojima su zasnivali svoje zaključke. Centralnu poziciju u njihovoj teoriji zauzima pojam prosečnog IQ-a, čije vrednosti nisu proveravali novim testiranjima, već su ih izvukli iz postojećih podataka. Prosečna vrednost za Hrvatsku je, recimo, zasnovana na istraživanju sprovedenom na malom uzorku 1952. godine. Još gore od toga, za 104 od 185 nacija uopšte nije bilo dostupnih istraživačkih podataka. U tim slučajevima autori su koristili procenjenu vrednost uzimajući proseke IQ susednih ili „uporedivih nacija“. Tako su autori do broja od 84 za Salvador došli uprosečavanjem vrednosti 79 za Gvatemalu i 88 za Kolumbiju. U nekim slučajevima prosečni IQ zemlje je procenjen uprosečavanjem skorova zemalja koje nisu susedne, pa je tako prosečan IQ za Kirgistan dobijen na osnovu prosečnih vrednosti Irana i Turske. Kritičari ovu knjigu vide kao „zdanje izgrađeno na sloju po sloju proizvoljnih pretpostavki i selektivne manipulacije podacima“ čiji su „sveobuhvatni zaključci zasnovani na relativno slabim statističkim dokazima i sumnjivim pretpostavkama u najboljem slučaju pogrešni i prilično opasni ako se shvate ozbiljno“.

Ričardu Linu je 2018. godine zbog rasističkih i seksističkih stavova i delovanja [oduzeta titula](#) emeritusa na Univerzitetu Ulster na kome je predavao.

Već smo pomenuli da su testiranje sposobnosti i rezultati testova zloupotrebljavani tokom istorije. Najproblematičnija praksa vezuje se

za Sjedinjene Američke Države i nacističku Nemačku, a američka eugenička praksa je bila toliko „uspešna“ da se [smatra](#) da je sterilizacija građana SAD za koje je procenjeno da imaju ispodprosečne intelektualne sposobnosti inspirisale one najnotornije, nacističke. „Od 1907. do 1937. godine, 32 američke savezne države usvojile su zakone o eugeničkoj sterilizaciji, ovlašćujući vlasti da sterilišu ljude na osnovu širokog spektra rasističkih, ableističkih, homofobičnih i klasističkih predstava o 'nepodobnosti'. Godine 1927, u zloglasnoj odluci Bak protiv Bela, Vrhovni sud je potvrdio prava država na sterilizaciju u interesu 'javnog blagostanja', čime je legitimisao ovu praksu na nacionalnom nivou. Nisu sve države usvojile zakone o eugeničkoj sterilizaciji, a neke su zakone koristile oprezno. Drugi, poput Kalifornije i Severne Karoline, revnosno su sprovodili eugeničku sterilizaciju. Konačno, na osnovu ovih zakona, u dvadesetom veku preko 60.000 ljudi je lišeno telesne autonomije i uskraćeno im je pravo da donose osnovne reproduktivne odluke. Štaviše, 1960-ih i 1970-ih, desetine hiljada žena druge boje kože i siromašnih žena bile su podvrgnute neželjenim procedurama sterilizacije u javnim bolnicama i klinikama, što je podstaklo tužbe, saslušanja u Kongresu i aktivizam protiv prisilne sterilizacije”, stoji na sajtu [organizacije](#) posvećene istraživanju istorije eugeničke sterilizacije u SAD.

Henri Godard, jedan od začetnika masovnog testiranja sposobnosti u Americi u cilju identifikovanja onih koji predstavljaju „ozbiljnu eugeničku pretnju“ je, kako se [navodi](#) u radu „Eugeničko poreklo IQ testiranja“ posebnu opasnost video u visokofunkcionalnim „moronima“ jer su mogli da se čine normalnim i dalje reprodukuju. A njih je pronalazio „gde god bi pogledao: kriminalci, alkoholičari, prostitutke, i svako ko bi bio nesposoban da se prilagodi svom okruženju, živi u

skladu da društvenim konvencijama ili da se ponaša razumno“. Posebnu opasnost video je u imigrantima. Nije bio jedini.

Američki eugeničari s početka dvadesetog veka [smatrali](#) su da su ljudi iz severoevropskih zemalja poželjnih karakteristika, te da su imigranti iz drugih zemalja, kojih je bilo sve više i više, inferiorniji, pa su testiranje sposobnosti imigranata sprovodili na ostrvu Elis kako bi utvrdili ko može da ostane u Americi, a koga će da deportuju. O ovoj praksi se govori u knjizi [Nauka i politika IQ](#): „Na prelazu veka, 'nova imigracija' iz jugoistočne Evrope počela je da poprima ogromne razmere. Engleska, skandinavski i nemački grupa koja je ranije dominirala sada je bila nadjačana talasom italijanskih, poljskih, ruskih i jevrejskih imigranata. Popularna štampa i književni časopisi tog perioda bili su ispunjeni člancima koji su dovodili u pitanje asimilaciju novih i egzotičnih etničkih rasa. U javnosti su se mogli čuti vrlo glasni zahtevi za nekom vrstom 'kontrola kvaliteta' nad prilivom imigranata. Na početku su se ovi zahtevi odnosili na uvođenje testova pismenosti; ali jedva da se moglo sumnjati da će nova nauka o mentalnom testiranju, koja je proklamovala svoju sposobnost merenja urođene inteligencije, biti pozvana u službu nacije. Prvi volonter je bio Henri Godard, koga je 1912. godine pozvala Služba javnog zdravlja Sjedinjenih Država na ostrvo Elis, stanicu za prijem imigranata u njujorškoj luci. Godard je zadavao Bineov test i dopunske testove performansi predstavnicima onoga što je nazvao 'velikom masom prosečnih imigranata'. Rezultati su sigurno izazvali ozbiljnu zabrinutost u glavama promišljenih građana. Pokazali su da je 83% Jevreja, 80% Mađara, 79% Italijana i 87% Rusa bilo 'slaboumno'.”

Najmračniji period eugenike, obeležen shvatanjem da su neki ljudi toliko intelektualno inferiorni da zaslužuju smrt, desio se u nacističkoj Nemačkoj. Kako autorka Ađita Redi [navodi](#): „Nemački euge-

ničari su propovedali da su osobe sa mentalnom retardacijom 'beskorisni jedači', nezaslužni potrošači dragocenih, ograničenih resursa i zagađivači arijevskog genofonda. Nešto više tajno (bar u prvi mah), a u dosluhu sa nemačkim kadrom doktora, babica i birokrata, nacisti su izgradili efikasni državni aparat za nadgledanje i ubijanja dečaka i devojčica sa mentalnom retardacijom i drugim fizičkim ili razvojnim smetnjama u centrima za eutanaziju kao što je Hadamar." One koje nisu ubijali – sterilisali su. Naime, već 1933. godine donet je zakon kojim se propisuje sterilizacija za ljude koji boluju od naslednih bolesti i osnovani su zdravstveni sudovi. Stiven Murdok u svojoj knjizi „IQ: Pametna istorija propale ideje“ [navodi](#) da su „većina slučajeva koja se našla pred sudovima i dve trećine svih žrtava sterilizacije dijagnostikovani kao slaboumni, što znači da su testovi inteligencije bili od primarne važnosti u većini odluka o sterilizaciji. U slučajevima navodne slaboumnosti zdravstveni sudovi razmatrali su za njihove potrebe kreirane testove inteligencije i uključivali ih su u medicinski karton koji je predstavljan na suđenju. Kao i u Sjedinjenim Američkim Državama, pokazalo se da je slaboumnost zgodno nejasan opšti termin koji je Nemcima dozvoljavao da kažnjavaju ljude na osnovu njihovog ponašanja, kao i rezultata testova. Kao rezultat, sudovi su često nalagali sterilizaciju ljudi za koje su smatrali da su asocijalni, ali i etiketirani kao slaboumni: na primer, siromašne prostitutke ili političke aktiviste." On dodaje i ovo: „Nemački testovi inteligencije bili su još manje naučni od testova njihovih američkih kolega. Odavali su utisak da je neko seo jedno popodne uz šoljicu kafe i naškrabao neka pitanja na koja je mislio da prosečan obrazovani Nemačkinac ume da odgovori. Tako da su neka od pitanja na ovim nacističkim testovima bila izuzetno kulturno određena: Ko je Bizmark?, Šta predstavlja Božić? Ili Šta biste radili kada biste osvojili veliki dobitak na lutriji?..."

Jedan od začetnika ovih ideja bio je i pomenuti tvorac sistemskog merenja inteligencije Frensis Galton – istovremeno i otac samog termina eugenika. Ovaj naučnik iz 19. veka bio je „ubeđen da je većina ljudskih kvaliteta nasleđena, pa su on i njegov učenik Karl Pirson osnovali novu oblast – kasnije počašćenu statusom nauke – eugeniku – posvećenu pokušajima da se propagira 'zdravija' rasa korišćenjem tehnika uporedivih sa tehnikama stočara. U ime eugenike, srednju klasu trebalo je ohrabriti da se razmnožava, kako bi se sprečilo da je radnička klasa preplavi”, navodi se u radu [Nauka, rasizam i ideologija](#).

To koliko su ovakve problematične ideje bile sveprisutne u nauci zapadnih zemalja, sve dok se nisu pokazale apsolutno fatalnim, primećuje i Darko Stojilović u svom tekstu [Mračna istorija statistike](#): „Još pre zagovaranja rasne teorije i implementacije eugeničkih praksi, veliki broj profesora iz oblasti psihologije, biologije i sociologije držao je kurseve eugenike. Ova ideja je bila toliko popularna da je retko ko u naučnim krugovima uspeva da odoli. Jedan od onih koji jesu bili skeptični je britanski psihijatar Čarls Mersijer, koji je prisustvovao pomenutom skupu na kom su govorili Galton i Pirson. Mersijer je tom prilikom praktično jedini izrazio jak skepticizam prema eugeničkim idejama. Zakoni naslednosti, smatrao je, toliko su složeni da se čini da više funkcionišu po principu slučajnosti. Dodatno, za razliku od Galtona, Mersijer je bio ubeđen da statističari ne mogu da predvide sudbinu deteta na osnovu toga kakvi su mu bili roditelji. Stvaranje veoma sposobnih ljudi uvek je sporadično i nije vezano ni za jednu posebnu rasu, već za individualne slučajeve. Uprkos razboritim rečima Mersijera, ostatak okupljenih se nije dao ubediti, a narednih pola veka i više svet se nosio s negativnim posledicama eugeničkih ideja (koje u nešto drugačijem obliku postoje i danas), uvek nedovoljno potkrepjenim naučnim dokazima.” ●

Umesto zaključka

 nلاین pozivi da izmerimo svoj IQ i da se uporedimo s drugima mogu delovati veoma primamljivo, jer uključuju igru, neizvesnost, obećanu nagradu, ali i mogućnost da u dva klika putem opcije „šer“ obznamimo svetu koliko smo inteligentni. Međutim, kao i drugi „klikbejt“ sadržaji, i onلاین testovi inteligencije obećavaju više od onoga što na kraju pruže. Takvo iskustvo ćemo, u najboljem slučaju, platiti samo svojim vremenom, a u gorim opcijama svojim podacima ili novcem. Merenje IQ nije poput merenja visine ili mase – reč je o složenom konceptu upitne preciznosti, koji zahteva različita prilagođavanja i koji je neophodno kontinuirano preispitivati. Paušalni i ksenofobni pristupi doprineli su kompromitovanju ideje merenja inteligencije, koja je u svojim najmračnijim vremenima potpomogla eugeničku praksu. To, svakako, ne znači da je ideja merenja IQ sama po sebi loša, već da joj moramo pristupati oprezno, uz sagledavanje različitih uglova i uz punu svest o tome da jedan broj – bio on dvocifreni ili trocifreni – ne predstavlja univerzalnu „ličnu kartu“ čoveka, niti je moguće donositi krupne zaključke o bilo kojoj osobi (a kamoli naciji) na osnovu takvog broja. ●

